

"Cal preparar-se per re

Ens trobem amb el professor Josep Fontana al seu despatx de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives. A la pantalla de l'ordinador hi ha un fragment del text, encara inacabat, dedicat a la memòria de Francisco Tomás y Valiente: l'endemà hi ha programat un acte d'homenatge pòstum de les universitats catalanes. La conversa comença distesa comentant el paper d'un cert periodisme cridaner, poc familiaritzat amb el rigor informatiu. També hi és al·ludit l'exhibicionisme "tot terreny" d'alguns intel·lectuals. El diàleg deriva ràpidament cap a la crisi del pensament crític i la cultura política progressista...

—*Sembla com si en apropar-nos a la fi del segle XX s'obris una línia de pensament apocalíptic. Aquest fet, potser el podem interpretar com un altre indicatiu de la crisi del pensament crític...*

—Efectivament, em penso que es pot parlar de crisi de pensament. Crisi que respon a unes circumstàncies de desconcert global. Comentant-ho amb Pierre Vilar, hem vist algun paral·lelisme amb la situació europea del 1814-15, quan semblava que tot el programa de la Revolució i de la Il·lustració havia fracassat i que el retorn del vell ordre era irreversible... A tots aquells qui havien confiat en la transformació social, els podia semblar que el món s'havia acabat, però l'any 1848 tornaren a sortir els problemes. És veritat que les aspiracions de la Revolució no es realitzaren mai, però no és cert que es pogués sostenir el vell ordre tal com al 1814 semblava. Tot havia estat una il·lusió... En alguna mesura som en la mateixa situació: aparentment, totes les esperances de canviar el món són mancades de fonament i la gent ho accepta, però el fet és que, tal com passava al 1814, les velles regles no solucionen els problemes, i això ens obligarà a tornar-nos a formular algunes preguntes i a procurar de trobar-hi algunes respostes.

—*Algunes preguntes potser no s'han formulat —o no s'han formulat adequadament—. Potser també hi ha respostes que ja no serveixen. Som en condicions de començar a fer balanç?*

—El fracàs evident de certes fórmules en què s'havien codificat políticament les velles aspiracions crítiques i transformadores ha alimentat la convicció superficial que no hi ha

L'historiador Josep Fontana parla, en aquesta entrevista, de l'actual crisi del pensament crític propiciada, sobretot, per un estat de desconcert global. I apunta una sortida possible: acostar tant con sigui possible la capacitat de decisió a la gent. L'objectiu també és clar: l'aprofundiment democràtic.

possibilitat de pensar el món d'una forma diferent de com ens és donat. I des d'aquesta mena d'actitud se'ns planteja la tesi de la fi de la història. Però la proposta només té èxit uns quants mesos; els conflictes són ben vius, de manera que la mateixa fàbrica de pensament conservador es veu obligada a renovar la mercaderia i ens ofereix la teoria de la lluita de civilitzacions... Però si aquesta mena de propostes d'interpretació s'han obert pas és, en part, per la debilitat i el fracàs del pensament crític, esdevingut pensament tancat, acrític. El pensament crític és incòmode: no proporciona falses seguretats. Mai no és definitiu. Es va refent constantment...

—*El fet que la cultura política d'esquerres sovint s'hagi apuntat a tenir per referent teòric un joc d'idees fet i acabat ha dificultat la incorporació de nous temes i noves perspectives. En aquest sentit, sembla paradoxal que al segle XIX la perspectiva de la cultura política crítica fos internacionalista o universalista i que, en canvi, a les portes del segle XXI l'esquerra tingui dificultats per situar-se en un món cada vegada més globalitzat i interdependent. I, al mateix temps, la cultura d'esquerra hegemònica continua sentint-se incòmoda sobre les nacionalitats...*

—Efectivament, no s'ha encarat satisfactòriament la qüestió de les identitats i no s'ha sabut entendre la significació de l'adhesió a uns senyals nacionals d'identitat. Les fórmules que es presentaven com a superadores d'aquestes divisions han fracassat. Varen fracassar a la II Internacional, que no pogué impedir la Primera Guerra Mundial, i han fallat posteriorment fins a l'extrem evidenciat amb la disgregació de l'URSS. En realitat, el sentiment de col·lectivitat no és pervers, és, més aviat, un fet instrumental que pot ser usat en un sentit o en un altre: en les lluites anticolonials la identificació nacionalista no tenia cap significació negativa, però la identificació comunitària nacional pot ser instrumentalitzada d'una forma perversa. L'esquerra sembla obsedida a negligir l'existència de la diversitat nacional com si fos el resultat d'una mena de broma de la burgesia, d'instrument de la burgesia totalment superficial. Aquest punt de vista ha estat nefast. Cal que el pensament d'esquerra sigui capaç d'integrar al seu programa aquesta qüestió. Al capdavall, la base de tot programa crític o d'esquerres és molt clara: dret a la vida, a la dignitat, a la llibertat i a uns mínims d'igualtat davant l'oferta de possibilitats que se'ns ofereixen.

...sistir"

I parlo de dret a la vida pensant en la violència d'origen polític o mafiós, per exemple. No sembla possible d'entendre el món com una globalitat menyspreant la significació de la diversitat cultural i els fets nacionals.

—*Ha arribat el moment de fer balanç crític del que ha representat la generalització del model polític estat-nació que ha caracteritzat la "modernitat"?*

—Ara paguem les conseqüències d'haver triat com a fórmula exclusiva de la "modernitat" el model d'estat fabricat a l'Occident europeu sobre la base de processos llargs i no sempre pacífics d'homogeneïtzació ètnica. N'hi havia uns altres, de referents. Penso, per exemple, en la fórmula de l'imperi otomà i també, en part, en la de la monarquia austro-hongaresa: la convivència en el marc d'un estat de comunitats distintes. Quan s'abandona aquest model polític i es vol aplicar la fórmula estat-nació a zones de barreja ètnica profunda, com les de la major part de l'Europa central i del sud-est, es produeixen disbarats de conseqüències terribles. Una bona part de les matances del segle XX tenen aquest origen. Quan els turcs decideixen de fer estat-nació turc posen en marxa una operació de repressió cultural i política sistemàtica contra armenis i kurds... El model polític europeu francès o britànic ha estat considerat l'únic model vàlid. Hem assimilat una visió unitària de la història com la sola vàlida i possible i hem oblidat que pel camí hi havia bifurcacions... I, potser, no sempre s'ha triat el millor camí

o, si més no, potser no sempre s'ha triat el millor per a tothom.

—Al llarg d'aquest segle la cultura política progressista no sembla que hagi definit una pràctica democràtica radical. Simplificant, podríem dir que ha oscil·lat entre una concepció instrumental de la democràcia, derivada de les formulacions leninistes, i una concepció estàtica i ritualitzadora de la democràcia parlamentària pròpia de la socialdemocràcia.

—Potser caldria aplicar de forma conseqüent i creativa les definicions originals. El fet fonamental en allò que anomenem la democràcia és la proximitat de la capacitat de decidir. En la mesura que això s'allunya, s'especialitza i es converteix en el patrimoni d'unes elits, el sistema democràtic es desvirtua.

—Aquests darrers anys els moviments populars cívics i polítics a països de l'Amèrica Llatina, com és ara Mèxic o Colòmbia, sembla que hagin fet una opció per estratègies d'aprofundiment i renovació democràtica. En aquest sentit, es pot apreciar un canvi molt important amb relació als plantejaments "insurreccionals" clàssics de fa dues dècades o tres. Com interpreta aquestes experiències?

—Precisament, m'ha interessat molt de veure alguna d'aquestes experiències desenvolupades als barris perifèrics de Bogotà, on, de fet, l'estat desapareix. I allí on l'estat no es fa present, es genera una capacitat d'actuació i d'organització des de la base social. Aquesta capacitat que demostren aquests moviments populars d'actuar des de la base social i de decidir les coses des de molt a la vora és un fet molt important. És possible que la major esperança vingui, justament, d'ado-

"El panorama no és estimulante, certament. Però cal tenir en compte que des del poder la dreta no podrà fer tot allò que voldrà. Faran el què els deixarem fer".

nar-se que les coses que han fallat són les generacions des de dalt: l'intent de dir "prenguem l'aparell del poder i transformem-lo". Però, en realitat, per defensar el poder mateix, s'ha acabat justificant-ne una forma d'exercir-lo igual, sense trencar amb les concepcions conservadores. No hi ha cap més via d'aprofundiment democràtic que la d'acostar tant com sigui possible la capacitat de decisió a la gent. Això em recorda que una de les coses que destaca en la pràctica política d'Emiliano Zapata és que, a diferència dels altres revolucionaris, no opta per la creació d'una policia rural, sinó que deixa que l'ordre i la justícia, els administrin els consells dels veïns dels mateixos pobles. Aquesta diferència, aquest matís, és fonamental. Lenin deia allò que un cuiner ha de tenir capacitat de dirigir l'estat, però a l'hora de la veritat la necessitat de defensar un cert tipus de poder va obligar a establir una dictadura. Un disseny democràtic genuí i coherent funciona de baix a dalt i no de dalt a baix. I aquest és el camí que han de recórrer les democràcies parlamentàries... Al meu barri no elegim el nostre representant; podem optar entre Felipe o Aznar, entre Pujol o Nadal i, com a màxim, com a més a prop, entre Maragall o Roca. Tota la resta ens és donada. Des del punt de vista de l'aprofundiment democràtic, tenim molt de camí a fer.

—En el darrer Manuel Sacristán es fa evident una preocupació teòrica gens episòdica per la crisi ecològica. D'una altra banda, a hores d'ara, aquesta qüestió ja s'ha incorporat de ple en el debat públic: totes les forces polítiques es veuen obligades a dir-ne alguna cosa. La crisi ecològica és crisi de civilització? En quin sentit condiona el futur?

—Hi ha un fet bàsic al qual no sempre prestem prou atenció: la crisi ecològica és un aspecte i una conseqüència d'un model econòmic. Contra allò que cal lluitar és, essencialment, contra una depredació d'un medi natural projectada i aplicada per afavorir preferentment uns interessos concrets i particulars. Depredació d'un medi natural que és de tots, de manera que, finalment, no deixa de ser una forma més d'explotació. Això passa a escala local, però també passa entre els països desenrotllats i els països subdesenrotllats, quan els primers passen missatges falsos tot dient "vosaltres ens heu de guardar els boscos que nosaltres no hem conservat, ni pensem conservar", i després van ells mateixos a instal·lar-hi fàbriques i a desforestar.

—Un dels fets que emmarquen d'una manera més decisiva el nostre futur immediat és la participació en el projecte d'integració europea. Hi ha qui es pensa que aquest procés condiciona les possibilitats de polítiques progressistes i transformadores. Uns altres, com Julio Anguita, van més enllà en la seva visió negativa afirmant que, tal com està dissenyat el procés, fa del tot impossible una política d'esquerra...

—En principi em sembla més raonable pensar que el projecte d'integració europea és un marc, dintre el qual poden passar les coses que nosaltres, els ciutadans, vulguem que passin. El procés no serà fàcil, però no és tancat. Ara com ara, el marc europeu té molt

Josep Fontana i Enric Marín, en un moment de l'entrevista: "No hi ha cap més via d'aprofundiment democràtic que la d'acostar tant com sigui possible la capacitat de decisió a la gent. Això em recorda que una de les coses que destaca en la pràctica política d'Emiliano Zapata és que, a diferència dels altres revolucionaris, no opta per la creació d'una policia rural, sinó que deixa que l'ordre i la justícia, els administren els consells dels veïns dels mateixos pobles. Aquesta diferència, aquest matís, és fonamental."

de solucions falses, però, a mi, que ningú no em digui que la desaparició de les fronteres és una cosa negativa. Jo m'estimo més tenir una frontera oberta que no haver de necessitar un permís militar per treure el visat a l'hora de moure'm. Tot el que sigui guany de llibertat és bo. I, en fi, Anguita dirà el que voldrà, però no crec que dintre l'estat espanyol, tal i com és configurat actualment, les oportunitats de l'esquerra siguin més grans que no les que es puguin donar en el marc europeu. Si el senyor Anguita no se sent incòmode en el marc polític espanyol existent, doncs ja s'ho farà...

—M'agradaria d'acabar amb un comentari sobre la política espanyola. Sembla que l'accés de la dreta espanyola al govern central obre un nou cicle polític ple d'incerteses pel que fa a la definició de les llibertats, al manteniment d'aquest estat del benestar tan prim que tenim, o a la relació entre Catalunya i Espanya. Confesso que veig el canvi amb preocupació. Puc preguntar pel seu estat d'ànim en relació amb la situació política espanyola?

—El panorama no és estimulante, certament. Però cal tenir en compte que des del poder la dreta tampoc no podrà fer tot allò que voldrà. Faran el que els deixarem fer. Admeto que un sector d'aquesta dreta s'ha civilitzat prou, però parteixo d'una base, que crec fonamentada, de recel i de preocupació i d'una certa convicció que el que cal fer és preparar-se per resistir.

Enric Marín